

OROSZ LÁSZLÓ

„[...] AKI RÁM ADJA SZAVAZATÁT, A MAGYAR HAZA
MELLETT VALÓ MEGMARADÁSRA SZAVAZ.”

KLEBELSBERG KUNÓ SOPRONI MANDÁTUMA, 1920–1922

Sopron városa 2019-ben felsőoktatásának jubileumát ünnepelte. Az I. világháborút követően Selmechányáról elmenekült Magyar Királyi Bányászati és Erdészeti Főiskola átköltözésének és megkapaszkodásának emléket állító konferencián¹ a kor politikai kontextusának, társadalmi folyamatainak, az alma matert együttesen alkotó diákok és oktatók magatartásának bemutatása mellett arra is lehetőség nyílt, hogy a várost a megcsonkított ország nemzetgyűlésében elsőként képviselő Klebelsberg Kunó – a későbbi nagy formátumú kultuszminiszter – Sopron életében játszott szerepéről és érdekérvényesítő erejének korabeli, illetve távlatos megítéléséről szó essék. E rövid időszak, s maga a soproni képviselői mandátum (1920–22) voltaképp epizód csupán „a gróf” – ahogy a kortársak oly sokszor nevezték őt – életében, az általa később országos szinten követett nemzetpolitikai prioritások (különösen a kultúrpolitikai erőfeszítések) azonban már ekkoriban, egy lokális közösség érdekében eljárva is világosan felismerhetőek.²

¹ Sopron & Selmec 100. Sopron Megyei Jogú Város és a Soproni Egyetem emlékkonferenciája. Sopron, 2019. április 10.

² E munka célkitűzésébe nem tartozik bele, hogy Klebelsberg életútjának, nézetrendszerének egészéről képet adjon. Működése kapcsán ugyanakkor bőséges szakirodalom áll rendelkezésre. Mindmáig haszonnal forgatható a halálát követően egy évtizeddel az egykori jó barát, HUSZTI József által készített, rendkívül adatgazdag munka: *Gróf Klebelsberg Kunó életműve*. Budapest, MTA, 1942. (A továbbiakban: HUSZTI, 1942.) – Ld. továbbá UJVÁRY Gábor: „Egy európai formátumú államférfi”. *Klebelsberg Kuno (1875–1932)*. Pécs–Budapest, Kronosz–MTT, 2014. (A továbbiakban: UJVÁRY, 2014.) – GLATZ Ferenc: Konzervatív reform – kultúrpolitika. (Gróf Klebelsberg konzervatív reformeszméi.) In: *Tudomány, kultúra, politika. Gróf Klebelsberg Kuno válogatott beszédei és írásai (1917–1932)*. Szerk. Uő. Budapest, Európa, 1990. 5–26. (A továbbiakban: GLATZ szerk., 1990.) – *Gróf Klebelsberg Kunó emlékezete. (A Szegeden 1992. október 12-én tartott konferencia kibővített anyaga.)* Szerk. ZOMBORI István. Szeged, KÉSZ, 1995. – *A legnagyobb álmú magyar kultuszminiszter. Klebelsberg Kuno kora és munkássága*. Szerk. MIKLÓS Péter. Szeged, Belvedere, 2008. (A továbbiakban: MIKLÓS szerk., 2008.) – T. KISS Tamás: Bevezető. In: *Klebelsberg Kuno*. Szerk. Uő. Budapest, Új Mandátum, 1999. 7–87. (A továbbiakban: T. KISS szerk., 1999.) – Klebelsbergről a legrészletesebb ikonográfiai gyűjtemény, precízen kidolgozott képaláírásokkal ellátva, UJVÁRY Gábor–VERTEL Beatrix: *Kultúra nélkül nincs Magyarország*. Budapest, Árgyélus, 2014. (A továbbiakban: UJVÁRY–VERTEL, 2014.)

Kleblsbergnek valójában nem voltak soproni gyökerei. Nem állt rokonságban a város XVI. század közepi Kleblsberg nevű polgármesterével: Kunó gróf tiroli eredetű családja csak egy évszázaddal később, a török kiűzéséhez vezető harcok idején került az országba (a grófi címet megszerző őse Buda visszavívásakor tűnt ki), s nevük eredeti Kneblsperch/Knöblsberg alakja is csak a XVIII. század legvégére torzult a későbbi Kleblsberg alakra. Ám a várost övező térséghez – a saint-germaini békében elcsatolásra ítélt Nyugat-Magyarországhoz – édesanyja, Alsó- és Felsőöri Farkas Aranka családi tradíciói alapján mégis érezhetett némi kötődést. Az édesanya egyébként a már Arad vármegyében született Kunó gróf családjának (generációkra visszamenőleg) első magyar tagja volt, aki a katona-férj lovasbalesete nyomán másfél évesen elárvult kisfiát egyértelműen magyar szellemben nevelte. A családi miliő és a székesfehérvári ciszterci gimnázium identitásformáló hatása nyomán a fiatal ember – idegenül csengő, ezért a későbbiekben számos támadási felületet nyitó családnevének látványos kontrasztjaként – izzó magyar érzület birtokában választotta a közéleti szerepvállalást, büszkén hangoztatva, hogy „[...] ha idegen hangzású nevet viselő magyarnak szabad valamiben különböznie a többi magyartól, ez a különbség csakis abban állhat, hogy a szenvedő hazát, ha lehet, még jobban szeresse.”³ Német identitásának feladása és magyarrá asszimilálódása oly nyilvánvaló volt, hogy még a német *völkisch* tudományosság – e végletesen elfogult, az élet minden területén a német vér és a német befolyás jelenlétét kimutatni igyekvő tudománypolitikai irányzat – is végleg „elengedte” őt, és az „elveszett fiak” kategóriájába sorolta.⁴

Kleblsberg a jogi egyetem elvégzése és a kormányzati apparátusba kerülése után szívós munkával legalulról küzdötte föl magát a hierarchiában. A világháborús kormányban már Tisza István bizalmi emberének számított: előbb – mint a népoktatás specialistája – a kultuszminisztérium államtitkára lett (ekkortól épül föl vezető kultúrpolitikus imázsa), majd 1917 márciusában Tisza maga mellé emelte a miniszterelnökség politikai államtitkáráként.⁵ Az összeomlás napjaiban tanúsított emberi tar-

³ Az idézet helye: HUSZTI, 1942. 9.

⁴ A magyarországi Volksbund-mozgalom értelmiségi elitjéhez tartozó egyik (tudósként többre hivatott) történész-népiségkutató – már a II. világháború után, Németországban élve – kétkötetes életrajzgyűjteményt adott ki a kultúra, a művészet, a tudomány, a politika, illetve az élet bármely területén naggyá lett magyar, de német származású személyiségekről. Vö. WEIDLEIN, Johann: *Die verlorenen Söhne. Kurzbiographien großer Ungarn deutscher Abstammung*. I–II. kötet. Wien, Ueberreuter, 1960, 1967. Köztük – tehát a német szemszögből „elveszett fiak” között – került tárgyalásra (amúgy meglehetősen negatív színezetben) Kleblsberg működése. (I. 73–76.) A szerző – tévesen – az 1550–1589 között soproni polgármesterként működő Christoph Kleblsberg leszármazottjaként mutatja be Kunó gróft (74.).

⁵ 1898-ban (baráti közvetítéssel) kerül a miniszterelnökség hivatali struktúrájába, és a segédfogalmazói státusból elindulva a teljes hivatali ranglétrát végigjárja. Szervezi a millenniumi emlékmű-

tását jól illusztrálja, hogy Tisza meggyilkolása után azon két ember egyike volt, akik odasiettek az özvegyhez és mellette mertek maradni azon a szörnyű éjszakán.⁶ Miután a kommünt – magát némettanárnak álcázva – a Békés megyei tanyavilágban átvészelte, az ellenforradalmi mozgalomban a későbbi miniszterelnökkel, Bethlen Istvánnal azonnal egymásra találtak, s közösen szervezték a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártját.⁷ Megbízhatósága, Habsburg-orientációja és német csengésű neve egyaránt alkalmassá tette őt arra, hogy – Csernoch János hercegprímás személyes kezdeményezésére⁸ – épp Sopronban indítsák el a Horthy-korszak első választásán,⁹ a választókerület hagyományos preferenciáit ismerve természetesen legitimista-keresztényszociális programmal. (Fölöttébb beszédes, egyben mélyen ironikus, hogy a következő választáson, 1922-ben már őellene indulnak majd legitimista kereszténypárti színekben!)

Klebsberg két, Sopronhoz köthető nemzetgyűlési megmérettetését¹⁰ szemügyre véve inkább a második (az 1922-es) mondható közismertnek: ezt ugyanis országos felhördülés és botrány kísérte, nem épp jó színben feltüntetve a város és Klebsberg viszonyát. Azonban már az első (az 1920-as) választás sem volt feszültségmentes. A kampány hangulatát híven tükrözi a korabeli helyi sajtó, melynek politikai orientációjáról egyébként alapos ismeretekkel rendelkezünk az örvendetesen gazdag helytörténeti szakirodalom alapján.¹¹

vek felállítását, foglalkozik nemzetiségi ügyekkel, később a magyar műveltséget a horvát-szlavón területeken terjesztő Julián-egyesület ügyvezető igazgatója lesz. Eközben baráti kapcsolatba kerül Tisza István miniszterelnökkel, s rajta keresztül a Habsburgok magyar ágával, különösen József főherceggel. Vö. HUSZTI, 1942. 13–64. – KLETTNER Csilla: *Gróf Klebsberg Kuno hivatali pályájának kezdete. Tizenkét év a miniszterelnökség kötelékében (1898–1910)*. http://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/grof_klebsberg_kuno_hivatali_palyajanak_kezdete.

⁶ „Kevesen tudják, én sem tőle magától hallottam, hanem a Tisza-család tagjaitól, hogy amikor Tisza Istvánt meggyilkolták, csak ketten voltak, akik a hírre házához siettek, az éjszakát mellette virrasztották át, [...] és e veszélyes pillanatokban mindvégig híven teljesítették baráti kötelességüket vezérük holtteste mellett. Az egyik a kettő közül Klebsberg Kunó volt.” BETHLEN Margit [Bethlen István kormányfő felesége – O.L.]: Klebsberg Kunó. *Pesti Hírlap*, 1939. május 9. 4.

⁷ UJVÁRY, 2014. 53–60.

⁸ HUSZTI, 1942. 80.

⁹ A Horthy-kor választásainak története – országos szinten – már jól feldolgozottnak tekinthető (az egyes választókerületek szintjén persze még számos feladata akad a helytörténeti kutatásnak). A témához ld. HUBAI László: *Magyarország XX. századi választási atlasza*. I–III. kötet. Budapest, Napvilág, 2001. – *Parlamentari választások Magyarországon 1920–1998*. Szerk. FÖLDES György–HUBAI László. Budapest, Napvilág, 1999. (Az 1920-as választásról GERGELY Jenő, az 1922-esről SZABÓ Ágnes tanulmánya szól.)

¹⁰ IFJ. SARKADY Sándor–TÓTH Imre: *Országgyűlési képviselők és választások Sopronban 1848–2004*. Sopron, Hillebrand, 2005. 68–83. (A továbbiakban: IFJ. SARKADY–TÓTH, 2005.)

¹¹ A Sopron hovatartozásáról szóló népszavazással kapcsolatban tekintette át a helyi sajtót BORONKAI Szabolcs: Az 1921. évi soproni népszavazás a korabeli sajtó tükrében. 2. rész. *Soproni Szemle*,

Klebelsberg helyi beágyazottságát, ismertségét jól jelzi, hogy a *Sopronvármegye* három nappal a gróf 1919. december 14-i programbeszéde előtt még Klebelsberg nevét sem tudta helyesen leírni.¹² A decemberi kampánybeszéd, melyet a *Christliches Oedenburger Tagblatt* négykolumnás terjedelemben le is közölt,¹³ számos egyéb kérdés mellett a nyugodt építőmunkát, a konszolidációt szorgalmazta (egyebek mellett az antiszemitizmus elutasítása révén),¹⁴ és foglalkozott az államforma kérdésével is (az alkotmányos királyság eszméjét propagálva). Végül az integritás és a nemzetiségek kapcsán azt is leszögezte: méltányos kisebbségpolitikával kell biztosítani, hogy a nemzetiségek akarjanak Magyarország polgárai maradni. Továbbá kijelentette, hogy a veszélyeztetett területek közül Nyugat-Magyarország helyzete a legbiztosabb (pedig Saint-Germain után vagyunk ekkor már!), merthogy „[...] el nem lehet képzelni, hogy az az ország, amellyel 4 évszázad óta élünk együtt, amelynek fiaival válllvetve küzdöttünk 4 hosszú éven át, ez a testvérországot akarná megcsonkítani.”¹⁵

E gondolattal aligha tudta megnyugtatni a városa jövője miatt aggódó hallgatóságát, ezért január 11-i újabb kampánybeszédében jóval harciasabb hangot ütött meg: „Osztrák származású vagyok; Bécsben nemrég az osztrákbarát magyar politikusok utolsó mohikánjának mondtak ismerőseim, most is annak érzem magam. De ha Ausztria csak kimerészeli [sic!] nyújtani szentségtörő kezét a magyar szent korona drága gyöngye, Nyugatmagyarország után, az osztrákok halálos ellenségévé leszek, mint velem együtt az ország minden fia a legutolsóig.” A *Sopronvármegye* szerint frenetikus lelkesedés fogadta szavait.¹⁶

2003/2. 124–142. (A kétrészes tanulmány 1. része – a 2003/1. füzetben – a fontosabb budapesti, illetve bécsi lapokat tekinti át.) – A választási tematikájú helytörténeti szakirodalomból kiemelést érdemel HORVÁTH Adél Gabriella: Az 1920-as nemzetgyűlési választás Sopron vármegyében. *Soproni Szemle*, 2001/1. 4–25. (A várossal kapcsolatos eseményeket részletesen nem tárgyalja, hisz az – törvényhatósági jogú városként – elkülönült a vármegyétől.) Érdekes esettanulmány továbbá KELEMEN István: Parlamenti választások Fertőhomokon, Hegykőn és Hidegségen (1920–1947). *Soproni Szemle*, 2003/2. 157–173.

¹² Hírovat. *Sopronvármegye*, 1919. december 11. 2. A rövidhír-gyűjteményben „Klebersberg” gróf, nyugalmazott államtitkár, a Kaszinó nagytermébe tervezett programbeszédét harangozzák be. – Megjegyzendő, hogy később, s ráadásul országos lap esetében is előfordult ennél durvább (nem elütésen, hanem a kiejtésen alapuló) névadási baki, „Klébersberg Kunó”-nak írva a grófot. Vö. Csonkamagyarország nem illetékes... *Az Est*, 1920. november 14. 3.

¹³ Die Kandidatsrede des Grafen Dr. Kuno Klebelsberg. *Christliches Oedenburger Tagblatt*, 1919. december 18. 1–2.

¹⁴ Programbeszédének ezt az elemét némely – a témára érzékeny – fővárosi lap külön kihangsúlyozta. Vö. Gróf Klebelsberg Kuno programbeszéde. *Az Est*, 1919. december 16. 8.

¹⁵ Dr. Klebelsberg Kunó gróf programbeszéde [sic!]. *Sopronvármegye*, 1919. december 16. 1–2.

¹⁶ Klebelsberg ezúttal három fő gondolat köré fűzte kampánybeszédét: küzdelem a területi integritás védelméért, illetve visszaszerzéséért; a nemzeti kisebbségek, különösen a németiség jogainak biztosítása; a keresztény és nemzeti eszmeiség diadalra juttatása. Hozzátette: „Az én személyem is,

Klebelsbergnek azonban neves, helyi szinten jóval ismertebb és beágyazottabb ellenjelöltjei voltak a választáson.¹⁷ Őket, akár személyeskedés és lejáratás révén is, el kellett idegeníteni a választóktól, ami bizony rányomta bélyegét az 1920-as soproni választásra. Zsombor Géza (a korábbi autonóm Deutsch-Westungarn Jászi-párti kormánybiztosa, most épp Bleyer Jakab nemzetiségi minisztériumának német államtitkára) rá is kényszerült arra, hogy a *Soproni Hírlap* által vitt hecckampányra reagáljon, és a vármegyei lapban kikérje magának, hogy ő már akkor is az elszakításért dolgozott volna.¹⁸ A másik ellenjelöltet, Töpler Kálmánt (aki az 1918 óta hivatalban lévő Thurner Mihályt megelőzően maga is másfél évtizeden át polgármesterként működött) szintén sikerült megbántani azzal a váddal, hogy indulásával viszályt próbál szítani, ahelyett hogy félreállna Klebelsberg útjából. A vármegyei lapban ő is sértetten dacos válaszlevelet közölt, jelezve, hogy a kormánypárti jelöltnek inkább Budapesten kellett volna elindulnia, ahol talán ismerik; jelöléséről a várost amúgy sem kérdezték meg. Ezzel szemben ő, már csak előélete folytán is, nyilván jobban ismerné a város igényeit Klebelsbergnél.¹⁹

---

akit mint ez országban ismeretlen, idegen nemzetség tagját fokról-fokra, a legmagasabb állami hivatalokig emelt a magyarság, élő bizonyítéka annak a páratlan loyálisnak, mellyel ez a nép az idegenekkel, a más nemzetiségűekkel szemben mindenkor viseltetett.” *Sopronvármegye*, 1920. január 13. 2. – A lap szerint német nyelvű szónoklatot is tartott Klebelsberg, és a jelentős késéssel befutó (Kópházánál autóbalesetet szenvedő) Haller István közoktatási miniszter is mellette kampányolt.

¹⁷ A választások a megyében és Sopronban. *Sopronvármegye*, 1919. december 24. 2. – A gróf kampányának támogatására – más kereszténypárti politikusok mellett – eljött a Nyugat-Magyarország döntően németajkú lakossága körében nagy befolyással bíró Bleyer Jakab nemzetiségi miniszter is (aki szintén a térségben, Szentgotthárdon indult a választáson). Bleyer miniszter Sopronban. *Sopronvármegye*, 1919. december 19. 3.

¹⁸ Válasz. *Sopronvármegye*, 1920. január 25. 4. – A *Nyílttér* rovatban leközölt írás a *Soproni Hírlap* január 24-i személyeskedőnek titulált cikkét utasította vissza.

¹⁹ Töpler levele a *Soproni Hírlap* december 28-i, ellene intézett támadására („Válaszúton”) kívánt feleletet adni. „Ha Klebelsberg Kuno gróf valóban nélkülözhetetlen a parlamentben, miért nem lépett fel olyan kerületben, ahol ismerik és összeköttetései révén számíthat a győzelemre? Miért nem lépett fel a fővárosban, ahol a nevesebb emberek igyekeznek elhelyezkedni és hol bizonyára ismertebb a neve és szereplése? Sopronban a legkevesebb ember ismerte eddig az ő nevét és szereplését. A soproni polgárság pedig méltán elvárhatta volna, hogy megkérdezzék a véleményét, mielőtt kész tények elé állítják.” Csöppet sem érzi úgy, hogy bizonytalanságot kelt a fellépése, hisz Klebelsberget akkor jelölték ki, amikor az ő indulási szándéka már ismert volt. Viszályt nem akar előidézni, ám hogy akkor mégis miért nem áll félre, s engedi át a terepet? „Jól esik, hogy a polgárság egy része ragaszkodik hozzám és nem pártolt el tőlem. Hosszú éveken át éltem, dolgoztam, fáradoztam és küzdöttem polgártársaimmal a legjobb egyetértésben az ő érdekükben. Innét van, hogy jól ismerem a polgárság felfogását és igényeit, amelyeket lelkiismeretesen akarok képviselni.” S ha úgy alakult, hogy a kereszténypárt a fővárosból küld jelöltet, akkor hát a „nemzeti középpárt” színeiben, mely a fuzionált nemzeti munkapárt, a 48-as alkotmánypárt és a függetlenségi párt egy részének egybeolvadásából keletkezett. *Sopronvármegye*, 1919. december 30. 2.

1920. január végén aztán Klebelsberg egymaga több szavazatot kapott, mint két ellenfele együtt,²⁰ híven visszatükrözve a nyugat-magyarországi megyékben a politikai katolicizmus és a legitimizmus hagyományosan erős pozícióit.

Megválasztása után Klebelsberg, az elvárásokhoz híven, az integritásvédő politika jegyében aktivizálódott. Fellépett a Területvédő Liga szónokaként,²¹ s február elején Bleyer nemzetiségi minisztériumában tárgyalta egy állandó nyugat-magyarországi parlamenti csoport alakításáról, illetve egy Párizsba küldendő tiltakozó jegyzékről,²² amit aztán a *Sopronvármegye* le is közöl majd, mégpedig az összes nyugat-magyarországi választókerület (többnyire németajkú) képviselőjének aláírásával.²³

A budapesti lapokból azonban egyre inkább – 1920 tavaszától már feltűnően – a helyi helyett az országos politikát alakító Klebelsberg képe bontakozik ki. A konszolidáció, az erős parlamenti többségen nyugvó stabil kormánypárt kiépítése, a keresztény pártból kilépő „disszidensek”, illetve a Bethlen és Klebelsberg által létrehozott Egységes Párt – olyan kérdések ezek, amelyek kapcsán összehasonlíthatatlanul gyakrabban találkozunk Klebelsberg nevével a sajtóban, mint Sopron ügyei kapcsán.²⁴

A Nemzetgyűlési napló tanúsága szerint a parlamenti ciklusban kétszer szólalt fel Sopron képviselőjeként. 1920 novemberében a békediktátum ratifikálása ellen foglalt állást, utalván rá, hogy már januári megválasztását és a tisztos német gazdapolgárok²⁵ támogatását is egyfajta népszavazásként kell értelmezni.²⁶ Ám nem biztos,

²⁰ A soproni választások. *Sopronvármegye*, 1920. január 27. 1.

²¹ A Területvédő Liga nagygyűlése. *Az Est*, 1921. január 13. 5.

²² Nyugatmagyarország képviselői követelik a népszavazást. *Sopronvármegye*, 1920. február 7. 1.

²³ Nyugatmagyarország nemzetgyűlési képviselői az elcsatolás ellen. *Sopronvármegye*, 1920. február 15. 2. – A jegyzék aláírói (a választókerületükkel): Bleyer Jakab (Szentgotthárd), Nitsch Máttyás (Zurány), Klebelsberg Kunó (Sopron), Huber János (Nezsider), Haller István [ő, miután majd Cegléden is megválasztják, itt lemond, helyére Ferták Jenő kerül] (Lövő), Sabel János (Kismarton), Scholtz Ödön (Nagymarton), Lingauer Albin (Kőszeg), Thomas Ferenc (Németújvár), gr. Ambrózy Migazzi István (Felsőőr), Dömötör Mihály (Kapuvár).

²⁴ UJVÁRY, 2014. 61–64. – SIPOS József: Klebelsberg Kuno belügyministersége és az 1922-es nemzetgyűlési választások. In: MIKLÓS szerk., 2008. 35–53. (A továbbiakban: SIPOS, 2008.)

²⁵ Az ún. gazdapolgárok kapcsán ld. KRISCH András: A soproni szőlőtermelők a 19. század utolsó évtizedeiben. *Soproni Szemle*, 2004/2. 142–157.

²⁶ A „[...] tisztos német gazdapolgárok, mielőtt szavazatukat leadták volna, eljöttek hozzám és megkérdezték: uram, rendületlen híve lesz-e a Magyarországhoz való ragaszkodásnak, mert mi szavazatunkat csak akkor adhatjuk nyugodt lélekkel önre, ha majd a Magyarország mellett való megmaradásra szavaz. Az egész választási mozgalom folyamán, az összes népgyűléseken hangsúlyoztam, hogy az, aki rám adja szavazatát, a magyar haza mellett való megmaradásra szavaz, és így választottak meg túlnyomó többséggel. Az a felemelő érzés töltött el tehát engem, hogy az én választásom akkor egyben népszavazás volt a magyar hazában való megmaradás mellett.” *Nemzetgyűlési napló, 1920–1922*. VII. kötet. Budapest, Athenaeum, 1921. 10. (A Nemzetgyűlés 128. ülése 1920. évi november hó 13-án.)

hogy Sopronban azzal is egyetértettek, mikor azt mondta: az osztrák politikusok „államférfiúi belátása” okán és mert „Sopron városát [...] Ausztriához anektálni csak a városnak kifejezett és határozott akarata ellenére lehetne”, neki az a meggyőződése, „[...]” hogy ők Nyugat-Magyarországhoz, Sopron városához nyúlni nem fognak.” A többi utódállam lakosságával szemben ugyanis az osztrák németiség „[...]” velünk egy oldalon küzdött. Tisztán emberileg is érthetetlen lenne tehát, ha Német-Ausztria a nagy osztozkodásban, amely Magyarország felett folyik, résztvenne.”²⁷

Másik képviselői felszólalására 1921 augusztusában került sor, ekkor azonban már az elkerülhetetlenül bekövetkező elcsatolás – és az ezzel együtt járó mandátumvesztés²⁸ – légkörében, képviselőtársai keserű retorikájához csatlakozva ostromozta Ausztria magatartását. Tiltakozott városa „osztrák iga alá” vetése ellen, s megismételte, hogy a vitatott területek lakossága magyartudatú képviselői megválasztásával már eleve szavazott a sorsáról, márpedig ennek figyelmen kívül hagyása „a népek örendelkezési jogának lábbaltiprása”. Ugyanakkor Ausztriától épp az erkölcsi jogosultságot vitatta el követeléseivel kapcsolatban: „[...] tagadjuk azt, hogy Ausztriának erkölcsi jogosultsága lenne ahhoz, hogy Nyugat-Magyarországot tőlünk elvegye. A magyar nemzet ebből a világháborúból teljes mértékben kivette a maga részét és bőségesen folyt a magyar vér [...] Ausztria területi épségéért.” Most azonban, amikor a magyarság leroskadt, „[...] Ausztria, a legyőzött, odasompolyog az osztozkodók közé és kéri a maga részét a magyar nemzet testéből.” Így hát olyan emberként, „akinek ereiben osztrák vér is csörgedez”, figyelmeztetett, hogy ha Ausztria a négy évszázad alatt a magyarsággal szemben elkövetett bűneit „[...]” azzal tetézi, hogy a szétválás után még megrabol bennünket, akkor a magyar lélekben olyan szakadás áll be Ausztriával szemben, amelyet betölteni sohasem lesz lehetséges.”²⁹

²⁷ Uo.

²⁸ A nyugatmagyarországi képviselők mandátuma. *Sopronvármegye*, 1921. augusztus 19. 1. „A folyosón teljes határozottsággal említették, hogy Huber János és Thomas Ferenc lemondanak mandátumukról s e szándékukat be is jelentették.” Többek viszont nem akarnák mandátumukat feladni, mondván, ők nem egy kerületet képviselnek, hanem az egész nemzetet. – A fővárosi sajtó ennél is több leköszönő képviselőt sejt: Thomas Ferenc, Scholtz Ödön és Sabel János (mindnyájan papok) állítólag híveikkel akarnának maradni az elcsatolás után is, Huber Jánosról pedig az hírlík, hogy az osztrák törvényhozásban küzdene tovább Nyugat-Magyarország jogaiért. Viszont „semmi szín alatt nem mond le mandátumáról!” gróf Klebelsberg Kunó, gróf Ambrózy-Migazzi István, Nits[ch] Mátyás és Bleyer Jakab. A nyugatmagyarországi mandátumok sorsa. *Az Est*, 1921. augusztus 25. 4.

²⁹ *Nemzetgyűlési napló, 1920–1922*. XII. kötet. Budapest, Athenaeum, 1921. 616–617. (A Nemzetgyűlés 254. ülése 1921. évi augusztus hó 23-án.) – A soproni sajtó is Ausztria erkölcsi bírálatát emeli ki a beszédből. Vö. Nyugatmagyarország kérdése a nemzetgyűlésen. *Sopronvármegye*, 1921. augusztus 24. 1. – A szóban forgó ülésnap egy kínos incidens folytán is a figyelem középpontjába került. Klebelsberg napirend előtti felszólalását követően Lingauer Albin képviselő indulatos hozzászólásban kevesellte a kormány határozott fellépését Nyugat-Magyarország ügyében, amire Bánffy

A felfokozott légkörben elmondott érzelmes szavai, a velencei egyezmény külpolitikai sikere és a decemberi népszavazás nagyszerű győzelme³⁰ sem tudta azonban elejét venni annak, hogy 1921/22 fordulójára Klebelsberg soproni megítélése alapvetően megromlott. Számos ok eredőjeként, összeadódásaként kell erre a következtetésre jutnunk.

Itt van mindjárt az a kérdés, vajon elég sokszor és hangosan szólalt-e meg, s a tőle elvárható aktivitást tanúsította-e Nyugat-Magyarország ügyében? Ennek negatív megítélésével bizony nem egyszer találkoznia kellett az 1922-es választási kampány során, akár a kielezett parlamenti szócsaták alkalmával,³¹ akár saját soproni nagygyűlésein.³² Márpedig a kifütyülésére vonatkozó híradásokat kíméletlenül világgá röpítette a korabeli sajtó, főképp a Klebelsberg nimbuszának rombolásában már-már a becsületsértés határát is átlépő, személyeskedő, lejárató, gúnyosan ironikus cikkek

---

Miklós – a sajtó szerint – „nem a legszerencsésebb módon válaszolt”. A külügyminiszter „különösen azért jött ki a sodrából, mert Lingauer maró gúnnal aposztrofálta a kandalló-elméletet, amely szerint az integritás akkor is visszatér, ha [úgymond, »a kandalló mellett pipázva«] a kezünket sem nyújtjuk ki utána”. Ám ripszjtjára, miszerint „akkor sem lesz integritás, ha folyton a piacon kiabálunk”, óriási zaj és felháborodás kerekedett, s végül csak néhány szavazattöbbséggel sikerült őt megmenteni a leszavazástól. Vö. Kormányzói kéziratral zárták be a nemzetgyűlés ülészeit. *Magyarság*, 1921. augusztus 24. 1–2, 1., illetve Bánffy ingadozó válasza. *Magyarság*, 1921. augusztus 24. 2. – Ld. még *Nemzetgyűlési napló, 1920–1922*. XII. kötet. Budapest, Athenaeum, 1921. 627. (A Nemzetgyűlés 254. ülése 1921. évi augusztus hó 23-án.)

³⁰ A december 14–16. között zajló Sopron környéki népszavazásra Klebelsberg is a városba utazott, amit a helyi sajtó is dokumentált. Vö. Hírvonat. *Sopronvármegye*, 1921. december 13. 3. (A cím nélküli rövidhír beszámol róla, hogy a város nemzetgyűlési képviselője, az új belügyminiszter tegnap a titkára kíséretében Budapestről Sopronba érkezett, s a népszavazás lefolyásáig ott is marad.) – Klebelsberg belügyminiszter Sopronban. *Sopronvármegye*, 1921. december 14. 5. (A gróf „tegnap mint Sopron képviselője és soproni lakos a szavazási névjegyzékbe való felvételét kérte. A bizottság azonban megtagadta a szavazási igazolvány kiadását azon indoklással, Klebelsberg gróf mint belügyminiszter állandó budapesti lakos. Klebelsberg gróf tiltakozást jelentett be [...]”)

³¹ A terület egykori kormánybiztosa, a Sopron megtartásában elévülhetetlen érdemeket szerzett gróf Sigray Antal immár egy másik – a legitimizmussal kapcsolatos – politikai kontextusban vetette szemére Klebelsbergnek, hogy „a kritikus napok alatt kerületében egyáltalában egy napig sem mutatkozott, mégis [...] később jónak látta odamenni és magát a siker után ünnepeltetni [...]” Vö. *Nemzetgyűlési napló, 1920–1922*. XV. kötet. Budapest, Athenaeum, 1922. 85. (A Nemzetgyűlés 288. ülése 1922. évi január hó 14-én.)

³² Kudarccal végződött Bethlen dunántúli kortesútja. A soproni gyűlésen Bethlen és Klebelsberg a közbeszólásoktól alig tudtak beszélni. *Magyarság*, 1922. május 16. 9–10. A cikk – az egyéb helyszíneken történt események mellett – a miniszterelnökkel közös soproni kampányrendezvényen keletkezett botrányról is tudósít. – A csalhatatlanok. *Magyarság*, 1922. május 17. 1–2. A vezércikk Klebelsbergben véli felfedezni azt a gátlástalan politikusi típust, aki „[...] most Sopronban akarja learatni a nyugatmagyarországi szabadságharc babérait, amelyekhez neki csak annyi köze volt, hogy azokat, akik megcsinálták, lebeszélni igyekezett a »kalandrók«”.

és karikatúrák sokaságával élen járó (politikailag az Egységes Pártot keresztény és legitimista oldalról támadó) *Magyarság* című lap.³³

A soproni közvéleményt az is szíven üthette, hogy a népszavazást kikényszerítő rongyosok és szabadcsapatok jelenlétét városuk képviselője 1921 októberében teher-tételnek nyilvánította, mondván, akciójuk hasznos volt ugyan, ám mostanra már inkább veszedelmet és komplikációt hordoz; s akkor volnának jó hazafiak, ha elvonulnának végre. S vajon milyen hatást válthatott ki a jövőjükkel kapcsolatban mélyen aggódó soproniakban, hogy pusztá formalitásnak nevezte a népszavazást, mondván, „[...] kizártnak tartom, hogy azon a vidéken valóban nagyobb számban akadjanak olyanok, akik megtagadják hazájukat.”³⁴

Nem kerülhető meg a legitimizmus³⁵ kérdése sem. Klebelsberg az elvi legitimizmus talaján állt, vagyis ab ovo nem zárkózott el a Habsburg-restaurációtól, csak épp Károly visszatérését a jelenlegi nemzetközi ellenzélben nem, hanem csak egy későbbi, kedvező időpontban vélte megvalósíthatónak. Ez okból osztotta Bethlen és Horthy királypuccsokkal szembeni ellenállását, és próbálta a nyílt állásfoglalás helyett a királykérdést (ahogyan ő mondta) „kikapcsolni”.³⁶ És nemcsak hogy megszavazta a nemzetgyűlés 1921. decemberi trónfosztó határozatát,³⁷ de (ekkor már belügyminiszteri minőségében) a király akciójában résztvevő legitimista vezetőket

³³ A Klebelsberggel szembeni személyeskedő, bántóan ironikus, karaktergyilkos cikkek stílusát – a grófról készült egyik legismertebb karikatúra kíséretében – jól szemléltetik a következő gondolatok: „Klebelsberg gróf igazán megérdemli, hogy nemzete becézze és szeresse őt, mert eddigi közéleté maga az eleven és megindító tragédia. Pályáján a félreértés és rosszindulat volt útitársa. Már születése is félreértés, csak félreértés lehet, hogy ő grófnak született. Fiatalkorában minden vágya az volt, hogy elvonulhasson a hívságos világtól [...]” Álma „[...] nem valósulhatott meg. A mostoha sors szürke irodába hajtotta és képességei folytonos félreismerése államtitkárságig kényszerítette. A forradalom után Sopron polgársága elkövette azt a történelmi tévedést, hogy mandátumot adott neki és ezzel belesodorta a finom lelkek számára oly visszataszító politikába. A politikai élet tülekedéseit nem is tudta nézni, szemét fájdalmasan lehunyva tartotta és így történt meg vele, hogy csaknem észrevétlenül beültették a belügyminiszteri székbe. Barátai sokszor mondták, hogy a túlerős hivatali munkát szervezete nem bírja és a közélettől vissza akar vonulni a miniszterelnöki palota magányába. [...] A tragikus hős tudvalevően arról ismerhető fel, hogy nagy és nemes jellem, aki magasrendű okokból összeütközésbe kerül az erkölcsi világrenddel [...]. Klebelsberg érezte, hogy öbelőle tragikus hős lesz és első gondolata az volt, hogy az újabb sorscsapás elől elutazik, úgymint a nyugatmagyarországi fölkelés és a királylátogatás komplikációi elől.” A gróf most gondolatai papírra vetésébe menekül, de neki „a nemzet előtt nem kell magát tisztázni. Az elmúlt napokban oly tiszteletreméltó erőlködést fejtett ki, hogy mindenki elhiszi róla a tehetetlenséget. Végre egyszer mindenki előtt tisztán kezd állani egyénisége [...]” A hét hőse. *Magyarság*, 1922. április 23. 9.

³⁴ Klebelsberg nyilatkozata. *Soproni Hírlap*, 1921. október 21. 1.

³⁵ KARDOS József: *Legitimizmus*. Budapest, Korona, 1998.

³⁶ UJVÁRY, 2014. 66–67.

³⁷ SIPOS, 2008. 36.

is lecsukatta. Ugyanakkor a részvétel és együttérzés teljes hiányának árnya borult rá 1922 áprilisában – épp az újabb parlamenti választás kampányában –, amikor a legitimista lapok napokon át sikeresen tematizálták a közvéleményt ama váddal, miszerint az uralkodó halála után elárvult királyi gyermekek javára a magyar asszonyok által szervezett (és Apponyi Albert gróf felesége³⁸ közvetítésével a belügyminiszternél engedélyeztetni kívánt) gyűjtést Klebelsberg elutasította.³⁹ Sopronban, a legitimisták fellegvárában, mindezeket nem tudták megbocsájtani neki.⁴⁰

Klebelsberg – főntebb részben érintett – kormányzati szerepvállalása szintén ama tényezők sorába illeszkedik, melyek mind országos szinten, mind szűkebb soproni választókerületében egyértelműen rontottak politikai arculatán: az 1921 decemberével kezdődő,⁴¹ alig féléves belügyminiszteri tevékenysége⁴² oly mértékben erodálta népszerűségét, amit csak későbbi, évtizedes kultuszminiszteri működése tud majd kompenzálni. Gondoljunk csak a Klebelsberg irányítása alatt kidolgozott új választójogi rendeletre, ami a dualizmuskori 6%-os választói jogosultságot 1919-ben 40%-osra fölemelő Friedrich-féle szabályozást nyeste vissza kevesebb mint 30%-osra. Az új eljárás főképp az iskolázatlan nőket fosztotta meg a választójogtól,⁴³ és ezzel – a nők hagyományos preferenciáit ismerve – épp a keresztényszocialistákat és a legitimistákat (vagyis a nemrég gründolt kormányerő, az Egységes Párt egyedüli

³⁸ A grófné kapcsán ANKA László: *Gróf Apponyi Albert belpolitikai pályafutása a dualizmus korában*. Doktori (PhD) disszertáció. Budapest, ELTE BTK, 2014. 33–35.

³⁹ Klebelsberg legitimizmusát, a királyi család iránti érzelmeit a múlt és a jelen kontrasztjában pellengetésre állító cikkek sokaságát hozza a *Magyarság* című lap. Ld. A belügyminiszter nem enged gyűjteni a királyi árváknak. 1922. április 11. 2. – A belügyminiszter nem engedélyezte a királyi árvák javára a gyűjtést. 1922. április 13. 3. – A hét hőse. 1922. április 23. 9. – Egy vasárnap. 1922. május 3. 1. – A belügyminiszter legitimizmusa körül. 1922. május 4. 2. – A csalhatatlanok. 1922. május 17. 1–2.

⁴⁰ A király visszatérési kísérletei során tanúsított kiismerhetetlen magatartása, az, hogy a külvilág felé leplezni próbálva, de mégiscsak azonosult a Horthy/Bethlen-irányvonallal, miközben óvakodott egy a király elleni nyílt állásfoglalás révén elidegeníteni magától városát, végeredményben oda vezetett, hogy választóinak (akik bármiféle egyértelmű, eligazító megnyilvánulást hiába vártak) bizalma jövátételtenül megingott benne. Épp e „maszatolást” rója fel neki oly kíméletlenül a budapesti legitimista sajtó, és bizony a soproni lapok cikkei is azt tükrözik, hogy választói nem láttak tisztán a királykérdéshez való viszonya kapcsán. Vö. Meghiúsult a karlisták puccskísérlete. *Sopronvármegye*, 1921. október 26. 1.

⁴¹ Megalakult az új kormány. Sopron képviselője Klebelsberg Kunó gróf lesz a belügyminiszter. *Sopronvármegye*, 1921. december 4. 1.

⁴² Klebelsberg belügyminiszteri tevékenységéhez ld. SÍPOS, 2008. – UJVÁRY, 2014. 78–94.

⁴³ A háromnegyedmillió választójogától megfosztott állampolgár többsége – kb. 550 ezernyi – alacsony iskolázottságú nő volt. Vö. ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. 2. jav. kiad. Budapest, Osiris, 2000. 223.

érdemi kihívóit) gyöngítette.⁴⁴ A keresztény- és királysárpárti orientációjú Sopron városa ezért is büntetni akarta a belügyminisztert.

Mindezek együttesen vezettek el az 1922-es választások során országos szenzációt keltő hatalmas bukásához.⁴⁵ Klebelsberg esélyeit a budapesti sajtó – már hónapokkal a választást megelőzően – plasztikusan illusztrálta. Milotay István *Magyarság* című lapja a következőket írja 1922 márciusában: „Választások idején általában véve szívesen látott jelöltek szoktak lenni a mindenkori miniszterek, mert a kerületek a mindenkori miniszterek megválasztását hasznos befektetésnek tekintették. Annál érdekesebb, hogy Sopron nem akar tudni volt követéről, Klebelsberg Kuno grófról, aki óvatossággal elérte ugyan a belügyminiszterséget, de a nyugatmagyarországi és [a] királykérdésben tanúsított magatartásával a soproni közönséget nagyon elkésérrítette. Fertés Jenő főispán a város vezetőpolgárait jelölőgyűlésre hívta össze, ahol egyesek Klebelsbergét ajánlották, azonban Sziklay Jenő bencés-tanár és Wrenk[h] Ede káplán vezetésével a többség ezt oly élesen ellenezte, hogy a főispán a gyűlést elhalasztotta.”⁴⁶

A kampányidőszak olykor botrányos nagygyűléseket hozott, ahol – mint már utaltunk rá – olykor Klebelsberg arcába vágták, hogy csak sütkérezik a sikeres népszavazás fényében, de ő maga nemigen volt aktív; s a mellette korteskedő Bethlen miniszterelnökkel együtt a „királyra lövetés” vádjának fejükre olvasásakor is igen kellemetlen perceket éltek át.⁴⁷ Hasonló bekiabálásoknak a parlamenti üléseken is ki volt téve.⁴⁸ Végül május legvégén, a voksoláskor, Klebelsberg a három jelölt közül

⁴⁴ PÜSKI Levente: *A Horthy-rendszer*. Budapest, Pannonica, 2006. 104.

⁴⁵ Életrajzírója „Klebelsberg élete talán legnagyobb, csúfos politikai kudarca”-ként jellemzi 1922-es választási szereplését. Vö. UJVÁRY, 2014. 92. – A kérdésről a soproni választások történetével foglalkozó helytörténeti szakirodalom alapos tájékoztatást ad. Ld. IFJ. SARKADY-TÖTH, 2005. – Újabban egy fiatal kutató is remek (az OTDK-n díjazott) munkát szentelt az 1922-es soproni választások elemzésének. Vö. TASCHEK Zoltán: *Az 1922. évi nemzetgyűlési választások Sopronban. Múltunk*, 2018/1. 50–86.

⁴⁶ Klebelsberg grófot nem akarják Sopronban jelölni. *Magyarság*, 1922. március 17. 3.

⁴⁷ A soproni gyűlés. Bethlen beszéde alatt Andrássy mellett tüntettek. *Magyarság*, 1922. május 16. 9. – Bethlen miniszterelnök Klebelsbergét támogatva nemzeti egységre szólított fel, mondván, ennek volt köszönhető Sopron megmentése is. „De nem Klebinek!”, kiabáltak többen közbe, ő „Nyugat-Magyarország megmentése elől elbújt. [...] Mi ott voltunk, de Klebi nem volt ott.” Majd amikor Bethlen hosszasan tiltakozott az ellen, hogy ők a királyra lövettek volna, újabb bekiabálások következtek, s többen, akik ott voltak, személy szerint sorolták a halottakat, „akikre nem löttek”. Odáig fajult a hangoskodás, hogy a detektívek többieket kivezetni kényszerültek a teremből.

⁴⁸ A választójogi törvény tárgyalásán, ahol belügyminiszterként a támadások keresztüzében állt, Friedrich Istvántól azt kapta meg, hogy nemrég „Sopronban nagy ünneplések folytak, amelyen ott volt Klebelsberg Kuno gróf, Sopron képviselője is. Akkor azonban, amikor Nyugatmagyarorszáért az a harc megindult, melynek eredménye Sopron megmaradása lett, Klebelsberg nem volt látható.” Friedrich István támadása a kormány ellen. *Magyarság*, 1922. január 18. 1–3, 3. – A parlamenti

utolsóként végzett,⁴⁹ így a júniusi második forduló – a szétlövés – a legitimista jelölt (Andrássy Gyula gróf) és a szocdemek német származású jelöltje (Hébelt [*Hebelt*] Ede) között dőlt el – meglepetésre az utóbbi javára!⁵⁰

ülésnap hivatalos dokumentációjában nyomon követhető a szóban forgó incidens, és az is, mikor Friedrich emlékeztet rá, hogy „a belügyminis[z]ter úr akkor aggodalommal és fejét rázva, csodálkozva elítélte azt a kalandorságot, amelybe mi ott belefogtunk.” Vö. *Nemzetgyűlési napló, 1920–1922*. XV. kötet. Budapest, Athenaeum, 1922. 182. (A Nemzetgyűlés 290. ülése 1922. évi január hó 17-én.)

⁴⁹ A soproni eredmény jelentősége. *Az Est*, 1922. június 1. 1. Az eredmények láttán (Hébelt 4010, Andrássy 2942, Klebelsberg 2832 voks) a lap megállapítja, „ahol a választóközönség meggyőződése szabadon megnyilatkozhat [a nagyvárosokban, ahol titkos szavazás van – O.L.], ott a mostani kormányrendszer ellen foglal állást.” Ez történt Sopronban is, holott a belügyminiszter révén „Sopron városa a kormány figyelmének és jóindulatának számos jelét élvezte.” – Klebelsberg belügyminiszter megbukott Sopronban. *Magyarság*, 1922. május 31. 1. Az amúgy erősen elfogult tudósítás figyelemreméltó észrevétel tesz: „Ha a soproni zsidóság egy része dacból vagy neutrális ellenszenvből nem szavazott volna a szociáldemokrata jelöltre, akkor Andrássy Gyula gróf sokkal jelentékenyebb számaránnyal jutott volna a döntő küzdelembe, mint most. Mert elképzelhetetlen, hogy a szociáldemokrata szavazatok a proletariátus tömegeiből ekkora számra duzzadjanak abban a városban, amely lakosságának kétharmadában polgári módnak örvend s hol a magyar tisztviselőosztály mindig élén járt a nemzeti gondolatnak.” A lap másnapi vezércikkében (A kegyvesztett Sopron. 1922. június 1. 1.) maró gúnnyal idézik az Egységes Párt – Gömbös Gyula által tolmácsolt – igen visszatetsző reakcióját: „Sopron viselkedése hálátlanság azzal a kormánnyal szemben, amely Sopront megmentette az Ausztriához csatolástól.” A kormánypártot pedig már előre megvádolják (Százkilencvenegy jelölt mérkőzik június 1-jén a vidéken. 1922. június 1. 1.) az átszavazások koordinálásával, s azzal, hogy a fő rivális Andrássy sikere nyomán magát sértve érző Klebelsberg a második forduló előtt „máris olyan irányba akarja befolyásolni választóit, hogy Sopronban Hébelt szociáldemokrata jelöltet támogassák.”

⁵⁰ Sopronban győzött a szociáldemokrata jelölt. *Magyarság*, 1922. június 8. 5. – A legitimista-kereszténypárti jelölt váratlan kudarcának okait kutatva a lap megkérdezte Spiegel Szigfriedet, a soproni kereskedelmi és iparkamara (amúgy izraelita) elnökét, aki azt mondta, Klebelsberg és Andrássy választóinak a baloldal ellenében várt összeborulását jelentősen gyöngítette, hogy Klebelsberg megüzente, mindenkinek a lelkiismeretére bízva a döntést. Vagyis nem állt oda Andrássy mögé. A zsidóság az első fordulóban még a belügyminisztert támogatta, mert tőle és a kormány támogatásától remélte a perifériára szorult Sopron gazdasági fellendítését. A szocdemektől viszont korábban is és a Tanácsköztársaság alatt is félt a „nagykapitalista” zsidóság (épp azok egyenlősítő gazdasági programja miatt), továbbá az integritás kapcsán is ellenkező oldalon álltak (Hébelt követői azzal agitáltak, hogy cél az Ausztriához csatlakozás). A zsidóság még az antiszemita sérelmeket is hajlandó volt feledni, de csakis a kormánypártot képviselő Klebelsberg érdekében, akitől érdemben remélhettek valamit. Ám Andrássy nyíltan ellenzéki, ő kormányzati támogatást nem hoz. Őrá tehát nem szavaztak, azok után főleg nem, hogy mellette agitált Haller István is, akinek a numerus clausus köszönheti a zsidóság, mely miatt külföldön kell taníttatnia a gyermekeit. A hangulat ismeretében nincs olyan zsidó, aki Andrássyra szavazna. Így pedig, hogy csak ellenzéki jelölt maradt, legyenek inkább a szocdemek. Vö. Kik segítették győzelemre Sopronban a szociáldemokrata jelöltet? *Magyarság*, 1922. június 10. 2. – A legitimista elfogultsággal nem vádolható fővárosi bulvársajtó is úgy tudta, hogy a soproni polgárságnak a proletariátussal szembeni kézenfekvő összefogása ellen hatott Klebelsbergnek a *Sopronvármegye* szerkesztőségébe eljuttatott levele, mely szerint

Igazságtalanok lennénk azonban, ha Klebelsberg Sopronhoz fűződő viszonyát a kor aktuálpolitikai csatái alapján ítélnénk meg, nem pedig távlatosan, annak fényében, hogy mi mindent köszönhet a város a hozzá továbbra is meleg szívvel kötődő miniszternek. E sorsdöntő évek helyi szemtanúja, Krug Lajos erdőmérnök-hallgató *Tüzek a végeken* című kultuszteremtő könyve pontosan dokumentálja az 1921. decemberi népszavazást követő városi ceremóniákat, s Klebelsberg ígését a város hűségének méltó megörökítésére.⁵¹ A belügyminiszter, mint egyben a város képviselője is, a minisztertanács ülésén be is terjesztette javaslatait a *civitas fidelissima* iránti hála kifejezésére, s a népszavazás egyéves évfordulójára időzített kormányzói látogatáson Thurner polgármester már köszönetet is mondhatott a népszavazás emlékét törvénybe iktató 1922. évi XXIX. törvénycikkért.⁵² 1928-ban Bethlen miniszterelnököt Klebelsberg kultuszminiszter is elkísérte a Kisfaludi Stróbl Zsigmond által készített Hűségkapu felavatására, és ugyanők a népszavazás tízéves évfordulóján, 1931-ben is eljöttek tisztelegni a „hűség városa” előtt.⁵³

Távlatosan mégis a város felsőoktatási központtá kiépülésének támogatása volt a legfontosabb érdeme Klebelsbergnek. *Az Est* című lap már 1922. január 4-én arról tájékoztat, hogy „a selmeci főiskola végleg Sopronban marad”, s azt a volt honvéd főreáliskola „pompás épülettömbjében helyezik el”.⁵⁴ Sőt, a város egy új intézményt is kapott: a budapesti egyetem katolikus és a debreceni egyetem református teológiai kara mellett épp Sopront szemelték ki az evangélikusok hittudományi kara számára. 1931-ben, a *Világválságban* című kötetében Klebelsberg így emlékszik vissza erre: „Mindjárt az újjáépítés korának kezdetén e város képviselője voltam és e minőségem kötelességemmé tette, hogy mindent elkövessek, hogy Sopron megkapja a Selmecről elüldözött bányamérnöki és erdőmérnöki főiskolát. Amikor pedig átvettem a kultuszminiszteri tárcát, Sopron régi evangélikus teológiai akadémiáját tudomány-

---

párthíveit a második fordulóban „befolyásolni nem kívánja”, s kéri, hogy „szavazzon mindenki a meggyőződése és belátása szerint”. A lap a már megkezdődött újabb voksolás kapcsán kijelentette, hogy „[...] a soproni német polgárság most is kitart a szociáldemokrata jelölt mellett, akire legtöbbször már le is adták szavazatukat, úgyhogy Hebelt ezúttal több szavazatot fog kapni, mint első ízben.” Sopron. (Az *Est* tudósítójának telefonjelentése.) *Az Est*, 1922. június 7. 2.

⁵¹ KRUG Lajos: *Tüzek a végeken. Selmectől – Sopronig*. Sopron, NyME, 2016. 169–183. [1. kiadás: 1930.] (A továbbiakban: KRUG, 2016.) – Ld. továbbá Hírvolat. *Sopronvármegye*, 1921. december 22. 4. A rövidhír-gyűjtemény arról számol be, hogy Klebelsberg mint belügyminiszter a minisztertanács legközelebbi ülésén indítványozni fogja, hogy az állam örökítse meg Sopron érdemeit, jutalmazza a hősokeket, s engedélyezze, hogy Sopron a címerében használhassa a hűségjelvényt. – Sopron érdemeinek törvénybeiktatása. *Az Est*, 1921. december 22. 8. – Sopron díszközgyűlésen ünnepelte a visszacsatolást. *Magyarság*, 1922. január 11. 2.

⁵² KRUG, 2016. 188–198.

⁵³ UJVÁRY–VERTEL, 2014. 84.

⁵⁴ A selmeci főiskola végleg Sopronban marad. *Az Est*, 1922. január 4. 6.

egyetemi karrá szerveztem át és azt beillesztettem az Erzsébet tudományegyetem kötelékébe.⁵⁵ A szükséges infrastruktúra – bámulatosan gyors – megteremtését követően⁵⁶ 1930 őszén (a kormányzó jelenlétében) Klebelsberg megnyitó beszédével adták át az új egyetemi épületet a Deák téren.⁵⁷

Klebelsberg nem titkolt célja az volt, hogy a meglévőnél egészségesebb kulturális és igazgatási életet teremtsen, mégpedig a decentralizáció⁵⁸ révén. Életképes vidéki központok létrehozásával kívánta a fejlődést elindítani a perifériákon.⁵⁹ A városfejlesztés legfontosabb szegmensét pedig épp a kultúrában látta,⁶⁰ s azt is jól tudta, „[...] igazi kultúrgócpont csak az, ahol egyetem is van.”⁶¹ 1923-ban, a pécsi egyetem

⁵⁵ GRÓF KLEBELSBERG KUNO: *Világválságban*. Budapest, Athenaeum, 1931. 270–271. – Ld. „A legnagyobb álmú magyar kultuszminiszter”, *gróf Klebelsberg Kuno*. Szerk. VÁL. UJVÁRY GÁBOR. Budapest, Kairosz, 2013. 91. (A továbbiakban: UJVÁRY szerk., 2013.)

⁵⁶ A pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem (soproni székhelyű) Hittudományi Kara számára az építkezést Klebelsberg 410-40/1929. VKM. sz. határozata rendelte el. Sándy Gyula műegyetemi építész professzor 1929 augusztusában bemutatott tervei alapján a munkálatok október közepén indultak meg, s az impozáns épület alig egy év alatt el is készült. Az átadás időzítésében és az ehhez kapcsolódó rohammunkában minden bizonnyal szerepet játszott az ágostai hitvallás ebben az évben ünnepelt 400 éves jubileuma: 1530-ban született meg a *Confessio Augustana*, amelyben Philipp Melancthon összefoglalta a lutheránus tanításokat. Aligha véletlen, hogy 1930 októberében az Evangélikus Teológia épülete mellett átadták a szépen renovált evangélikus templomot is.

⁵⁷ Beszédében a miniszter Sopron város megerősítése mellett szállt síkra, aminek része az európai értelemben vett iskolavárosi rang elérése, melynek révén közvetlen vonzáskörzete jelentősen kibővíülhet, s így saját megyéjén túl az egész Dunántúlon központi szerepet játszhat. E központi szerepkört és az iskolavárosi rangot egyaránt szolgálja a város felsőoktatása. Az evangélikus teológiai fakultás pedig mindezek mellett Sopron evangélikus hagyományait is tovább erősíti. – Az átadási ünnepségeket részletesen feldolgozza POLGÁR Tamás: „A tudomány igazságai és a hit igazságai egyesüljenek az új épületben.” Horthy Miklós kormányzói látogatása Sopronban, 1930. október 19. *Soproni Szemle*, 2003/2. 142–156.

⁵⁸ PALLÓ GÁBOR: Klebelsberg Kuno: politikus kultuszminiszter. *Magyar Tudomány*, 2007/12. 1619–1628, 1624.

⁵⁹ T. KISS szerk., 1999. 38–39.

⁶⁰ Klebelsberg a kultúrpolitikával kapcsolatos gondolatainak leghívebb tükrét saját kötetei jelentik. Ld. *Gróf Klebelsberg Kuno beszédei, cikkei és törvényjavaslatai, 1916–1926*. Budapest, Athenaeum, 1927. – *Neonacionalizmus*. Budapest, Athenaeum, 1928. – *Küzdelmek könyve*. Budapest, Athenaeum, 1929. – *Jöjjetek harmincas évek*. Budapest, Athenaeum, 1930. – *Világválságban*. Budapest, Athenaeum, 1931. – *Utolsó akkordok*. Budapest, Athenaeum, 1933. – Az újabban megjelent válogatások közül ld. GLATZ szerk., 1990. – T. KISS szerk., 1999. – UJVÁRY szerk., 2013. – A vidéki egyetemek fejlesztése és a kívánatos decentralizáció összefüggése kapcsán ld. LADÁNYI ANDOR: *Klebelsberg felsőoktatási politikája*. Budapest, Argumentum, 2000. 20–27. – UJVÁRY GÁBOR: Klebelsberg Kuno és a Trianon utáni magyar felsőoktatás-politika. In: *Trianon és a magyar felsőoktatás*. I. kötet. Szerk. Uő. Budapest, Magyar Napló, 2018. 237–262.

⁶¹ E világos axiómát a napi sajtóban is kinyilvánította (GRÓF KLEBELSBERG KUNO: Nagyszegeged és Nagydebrecen. *Pesti Napló*, 1927. november 13. 1.), majd *Neonacionalizmus* című kötetébe (1928) is fölvette (100–104.). – Ld. továbbá GLATZ szerk., 1990. 427.

megnyitóján a „magyar Heidelberg”-ről beszélt: „Magyarországnak ma kereken 8 millió lakosa van, tehát két millió lakosra esik egy egyetem. A XVII. és XVIII. században alig akadt német hercegség, melynek fejedelme kötelességének ne tartotta volna, hogy országa számára külön egyetemet alapítson. Pár százezer lakossal bíró kis államoknak meg volt a maguk külön egyeteme. És ennek köszönhette Németország műveltségének gazdag változatosságát, ennek köszönhette azt, hogy a művelődés bámulatos egyenletességgel és arányossággal oszlott meg az egész német földön. És ha nem akarjuk az egész magyar kultúra [...] sorsát egyetlen lapra: Budapestre feltenni, akkor nekünk is gondoskodnunk kell arról, hogy támadjanak a vidéken is a magyar művelődésnek gócpontjai.”⁶²

Ebből a kulturális koncepcióból Sopron városa is profitálni tudott. Aligha véletlen, hogy bár 1922 nyarán (számos ok eredőjeként) a választópolgárok elvették képviselőjüktől az újrázás lehetőségét, azonban a város már 1922 decemberében (megelőzve Székesfehérvárt, Gyulát, Kecskemétet és Szegedet)⁶³ az országban elsőként választotta díszpolgárává Klebelsberg Kunót.

⁶² Magyar Heidelberg. A pécsi Erzsébet tudományegyetem megnyitó ünnepén 1923. október 14-én tartott beszéd. In: *Gróf Klebelsberg Kuno beszédei, cikkei és törvényjavaslatai, 1916–1926*. Budapest, Athenaeum, 1927. 493–496, 494.

⁶³ T. Kiss szerk., 1999. 356.